

רפובליקת מצרים הערבית
משרד אל-אוקאף
המועצה העליונה לענייני אל-אסלאם

ההגנה על הכנסיות תחת חסות אל-אסלאם

הקדמת

פרופ/ שווקי עלאם
מופתי המדינה המצרית

פרופ/ מוחמד מוח'תאר גומעה
שר אל-אוקאף

קהיר

2016

1437

הקדשה

אל כבוד הנשיא/ עבד אל-פתאח אס-סיסי,

נשיא מצרים - ישמרהו אללה.

לאות הערכה כלפי מאמציו העולמיים נגד הקיצוניות והטרור,

לאות הערכה כלפי מבטו החודר בעניין התחדשות הנאום הדתי,

ולאות הכרה לו טובה כלפי תמיכתו במחשבה האמצעית וכלפי

השתדלותו למען ביסוס יסודות דו-הקיום בשלום בין כל בני אדם.

לשמחתנו - מפני שכל אלה- שנקדיש את הספר הזה שבא

במסגרת מילוי משימתו של משרד אל-אוקאף למען תיקון התפיסות

המוטעות, ולדון בחדשות היום ובבעיות השעה דרך המבט החודר

המתחשב בעובדה הקיימת, והנובע מההבנה הנכונה לדת אל-אסלאם

הסלחנית ולתרבותו האנושית הגבוהה.

מקדימי הספר

ומחבריו

הקדמה

התהילה לאללה ריבון העולמים, ותפילתו וברכתו לשלום על אדוננו "מוחמד בן עבד-אללה" – אחרון נביאיו ושליחיו- וגם על משפחתו, על חבריו ועל מי שהלך בדרכם עד יום הדין.

ולעצם העניין, בעוד שאנחנו מאמינים בחשיבות התחדשות הנאום הדתי, הדיון בחדשות היום ובבעיות השעה בדיוק, הגליית המראה התרבותי והסלחני של דתנו (אל-אסלאם אל-חניף) וההעמדה בפני הבעיות הקשות בחוכמה ובאומץ לב באמצעות המדענים ואנשי אל-פיקה¹ המוסמכים,

ולמען יתבססו יסודות האזרחות המודרנית השלמה בלא הפלייה, ולמען תשתרש תורת דו-הקיום האנושי המשותף בין בני האדם בלא הפלייה על רקע הדת, הצבע, הגזע, המין או הלשון..

ועל סמך דברי אללה -יתעלה- האומר: "אין כפייה בדת, אכן התבהר הדרך הישר מהתעייה" [סורת אל-בקרה: 256], ובעוד שאנחנו מאמינים בחשיבות הרבגונית והפילוג שהם ממנהגי המערכת הקוסמית שברא אללה, אז אמר –ישתבח ויתעלה: "ולו רצה ריבונך [לאנשים להיות בלא פילוג] עשה את האנשים לאומה אחת, ואינם חדלים להיות מפולגים אלא מי שריחם ריבונך עליו, ולכך בראם" [סורת הוד: 118, 119].

¹ אנשי אל-פיקה = הבקים בקוראן ובסונה.

ולמען נצא מצר האופק הרעיוני אל רחב אל-אסלאם המכבד את הזולת, ובעוד שאנחנו מקפידים על הגליית הצדק ועל העדות באמת אפילו היה זה לטובת הזולת ולו נגד נפשותינו, ולמען ישתרש עיקרון הכבוד ההדדי, תוכחד המחשבה הקיצונית ויראה כל העולם במו עיניהם כי אל-אסלאם הוא דת הסובלנות וכי מה שנוגע בו מנסיונות הסילוף לא נוגע לו ואין בהן אמת..

מסיבת כל אלה הוצא הספר הזה "ההגנה על הכנסיות תחת חסות אל-אסלאם" לאור -והוא הספר ששקדה על חיבורו והוצאתו לאור קבוצת נבחרת מהמדענים המוסמכים והנאורים, אז חיברוהו ועיינוהו מחדש, ואחר כך בחזוהו מחדש (אני ופרופ/ "שווקי עלאם" מופתי המדינה המצרית)- כספר מסדרת הספרים שמוציאה אותה לאור המועצה העליונה לענייני אל-אסלאם ברציפות במסגרת דיונה בהרבה מבעיות השעה. ואנחנו מבקשים מאללה שינחה אותנו בדרך הישר, יענה לבקשתנו ויצליח את דרכנו, הנה הדבר בידו וההצלחה היא מעמו.

ועל אללה בירור הדרך הישרה, אכן הוא המדריך אל הדרך

הנכוחה,,,

פרופ/ מוחמד מוח'תאר גומעה מברופ

שור אל-אוקאף,

חבר הוועד למחקרי אל-אסלאם

וראש המועצה העליונה לענייני אל-

אסלאם

בשם אללה אר-רחמן אר-רחים

הקדמה

התהילה לאללה, ותפילתו וברכתו לשלום על אדוננו שליח אללה,
וגם על משפחתו, על חבריו ועל מי שתמך בו.

ועתה לאחר ההקדמה, הרי היא שליחות אל-אסלאם נובעת מערך
גבוה שהוא נושאה העיקרי של אש-שריעה¹, זהו ערך הריחום על כל
הבריות, ואכן נזכר בקוראן הנכבד בשליחות הנביא "מוחמד" כבר
התמקדה על ערך הרחמים, אז אמר אללה: "ולא שלחנוך אלא
רחמים לעולמים" [סורת אל-אנביאא: 107]. הנה הרחמים הם הערך
הגבוה שקורא אליו אל-אסלאם דרך אל-עקידה, אש-שריעה
והמידות.

כתוצאה מזה היתה אש-שריעה האסלמית מתאימה לכל הזמנים,
לכל המקומות, לכל בני אדם ולכל המצבים, והיא היתה המנהג
הפשוט שסולל את הדרך לפני הכל, והיא גם מתאימה לקליטת
התרבויות והציביליזציות האחרות ולהתנהג אל הדתות האחרות
בתנאי השמירה על זהות אל-אסלאם והדביקה בו עם כיבוד העניינים
האישיים התרבותיים והציביליזציים, כיוון שדת אל-אסלאם היא
רחבה מאיזו אסכולה, אז היא רחמיו של אללה שהכילו כל הבריות.

¹ ההלכה האסלמית = מנהג אל-אסלאם.

הנה אל-קוראן הנכבד פונה אל כל בני-אדם, כיוון שהם משתתפים בכמה מהעניינים שמחזיקים את הזדמנות התקרבותם ההדדית ואת שיתוף פעולתם במעשים הטובים וביראת אללה, ועל כן מזכיר אל-קוראן לכל בני-אדם כי כולם בני איש אחד על אף פילוגם בדתותיהם וברחמיהם¹ שלא מנותקים, אז אמר אללה –יתעלה: "הוי האנשים! יראו את ריבונכם אשר בראכם מנפש אחת וברא ממנה את בת זוגה והפיץ מהן גברים רבים ונשים, ויראו את אללה -אשר שואלים בשמו איש את חברו- ואת הרחמים, הנה אללה היה עליכם רקיב²" [סורת אנ-נסאא: 1].

אללה -יתעלה- קורא בבהירות את כל האנשים -על אף פילוגם ועל אף ההבדל ביניהם בגזעיהם, בתרבותם ובמקורותיהם- להתקרב איש אל חברו, להכיר אותו ולחי עמו בשלום, אז אמר –יתעלה- בנאומו לכל כולם: "הוי האנשים! הננו בראנוכם מזכר ונקבה ועשינוכם עמים ושבטים למען תכירו זה את זה, הנה הנכבד ביותר בכם אצל אללה ירא אללה ביותר, הנה אללה עליכם³ ח'ביר⁴" [סורת אל-חוג'וראת: 13].

אש-שריעה האסלאמית שומרת על אנושותו של בן אדם ועל כיבודו. אכן כל מטרותיה מתמקדות על השמירה על בני אדם בלא

¹ רחמיהם = קרובי המשפחה ביניהם.

² רקיב = משגיח.

³ עלים = ידען.

⁴ ח'ביר = בקי מאוד.

הפלייה ביניהם, אז שומרת על נפשותיהם, על מניעת שפיכות דמיהם, על הונם, על שכליהם, על כבוד נשיהם ומשפחותיהם ועל יוקרתו, הדבר שמתאים בשלימות הבריאה הטבעית שקוראה להגנה על זכויות האדם ולשמירה על יוקרתו. עבודת האדם לאללה - לפי האסכולה ולפי הדת שהוא מאמין בהן - נחשבת מזכויות האדם בתנאי נושאו בתוצאות מה שבחר, אכן הבטיח אל-אסלאם כי אין כפייה באיזו אמונה, אז נאמר בקוראן: "אין כפייה בדת, אכן התבהר הדרך הישר מהתעייה" [סורת אל-בקרה: 256].

על כן היתה ההגנה על אנשי הדתות המונותאיסטיות ועל בתי תפילתם ממטרות פיתוח אל-אסלאם, אז אמר אללה - יתעלה: "ולוא הגנת אללה על האנשים, אלה בידי אלה, נהרסו מנזרים, כנסיות, בתי כנסת ומסגדים אשר נזכר בהם שם אללה הרבה. אכן יושיע אללה את מי שיושיעהו, הנה אללה קוי¹ עזיז²" [סורת אל-חג': 40], אז נחשבים האנשים - עם פילוגם הדתי והגזעי - כתחומו הרחב של שלמות הפיתוח בתבל. המוסלמים כבר חיו במהלך תקופות ארוכות בסביבות שונות ועם סיביליזציות רבות, וזה מאז תקופת ראשית האסלאם. והנה היא "אס-סירה אנ-נבווייה"³ מציגה ארבע דוגמאות לזו קיומם של הסלמים עם אחרים ממערכות שונות שהיתה הראשונה מהן מתיחסת באיבה למוסלמים, אבל המוסלמים נאבקו על

¹ קוי = חזק.

² עזיז = אדיר.

³ אס-סירה אנ-נבווייה = תולדות חיי הנביא מוחמד.

נפשותיהם למען יזכו בזכותם בעבודת אללה בחופשי, אחר כך נהיו חיים יחד באופן טבעי והופיעו באתת מתופעות ההשתלבות החיובית תוך חברה שונה באמונה, וזה היה אחרי הגירתם לחבש, אז השתתפו בהתפתחות החברה, ונהגו בסלחנות לגבי שיטת הזולת בעבודתם לאל. בעוד שנדדו המוסלמים לעיר אל-מדינה הגינו על זכות הזולת - מאנשי הדתות האחרות- בעבודתם לאל לפי אמונתם, ויש הרבה דוגמאות וראיות מוכיחות על כך עד שאישר הנביא –עליו השלום- בשנת "אל-ופוד"¹ את תפילתה של משלחת נוצרי נג'ראן במסגד הנכבד.

ברור כי המסגד שהתפללו בו נוצרי נג'ראן הוא הבית שהמוסלמים מתפללים בו לאללה, ומה סברתכם בכנסיותיהם של הנוצרים שמתפללים בהן ומקיימים בהן את טקסיהם שהמוסלמים אישרו להם אותם בעת הצורך. על כן היו הכנסיות הקיימות זכאות להגן עליהן, והיתה ההגנה על זכות הנוצרים בעבודתם לאל בהן זכאית לשמור עליה.

אל-ח'ליפה אר-ראשד² "עומר בן אל-ח'טאב" –ירצהו אללה- כבר התיחס אל נוצרי בית המקדש יפה כשנמנע מהפקעת כנסיותיהם, ובנוסף על כך שמר להם עליהן, ואישר להם את הברית

¹ אל-ופוד = המשלחות.

² אל-ח'ליפה אר-ראשד = כינוי לכל אחד מארבעת הח'ליפים הראשונים באסלאם (אבו-בכר, עומר, עות'מאן ועלי) ירצהם אללה.

שנהיתה אחרי כך ידועה בשם "אל-עוהדה אל-עומרִייה"¹, ולפי כך התמידו המוסלמים דרך היסטורייתם המכובדת, סיביליזציותם הבהירה ומידותם הטובות והסלחניות מאז תקופת ראשית אל-אסלאם, עד שהדגישו שני המדענים הכי גדולים במצרים -והם: אל-אמאם ואל-מוחַדַת² ואל-פקיה³ "אל-ליית' בן סעד", ואל-אמאם שופט מצרים "עבד-אללה כן לוהייעה" - כי הכנסיות במצרים לא נבנו כי אם בתקופת אל-אסלאם. ובנוסף על כך פקד "מוסא בן עיסא" -ואלי⁴ מצרים שהיה בלתי ספק המדען הכי גדול בתקופת "הארון אר-רשיד" - כי יחודש בניין הכנסיות שהופלו לפניו, וחשב את המעשה הזה ממעשי פיתוח המדינה [עיין: ספר אל-ולאה ואל-קודאה של אל-כנדי, בית דפוס: אל-אבאא אל-יסועיין, בירות, 1908, עמ' 132].

על כן נחשב הספר הזה ההוציאו לאור משרד אל-אוקאף המצרי כל כך חשוב, אז הוא מראה את הצדדים המאירים של דת אל-אסלאם המלואה סלחנות והתפתחות בהתייחסותה לזולת, ובאופן מיוחד בהתייחסותה לאנשי הספר⁵, אז התירה להם לקיים את טקסיהם בבתי עבודתם לאל, והבטיחה להם שתשמור על בתי

¹ אל-עוהדה אל-עומרִייה = הברית שהתחייב בה "עומר בן אל-ח'טאב" לנוצרי בית המקדש כי ישמור להם על כנסיותיהם ולא יפקיע אותן מהם.

² מוחַדַת' = מוסר חדית'.

³ פקיה = בקי בקוראן ובסונה.

⁴ ואלי = מושל ממשל או פלך בתקופה העות'מנית מטעם הח'ליף.

⁵ אנשי הספר = הנוצרים והיהודים.

עבודתם לאל, ולכן היה אל⁰אסלאם מתעניין להם באופן פרטי, אז
איסר את ההתקפה עליהם על כל פניה.

על כן הלכו המוסלמים בדרכם של קודמיהם הראשונים דרך
היסטורייתם המכובדת, סיביליזצייתם הבהירה ומידותם הטובות
והסלחניות שנכנסו בהן אל לבבות האנשים בטרם כניסתם אל
ארצותיהם.

פרופ/ שווקי עלאם
מופתי המדינה המצרית

ההגנה על הכנסיות ותפקידה בגילוי סובלנות אל-אסלאם¹

בראשית רוצה אני להציג לפני דבריי על הנושא הזה שלוש עובדות, אז קובעות שרשיו, כדלקמן:

העובדה הראשונה: האנשים כל שהם אינם משתמשים בדת - באיזו שריעה או מנהג ובכל עת- למען ישיגו מטרות מדיניות אלא שיביא זה לידי הסוף הרע גם להם וגם ליחסים שביניהם לבין עצמיהם ושביניהם לבין האזרחים מאנשי ההלכות האחרות.

וההיסטוריה דרך תקופותיה המתרצפות מגלה לנו את הנסיונות הטרגיים - בחיי האנושות- שאירעו כתוצאה מניצול הדת מאת כמה העדות כדי להשיג מטרות מדיניות.

העובדה השנייה: מבלעדי המוסלם יהיה האדם חופשי לגמרי בקבלתו לדת שרואה כי היא הנכונה, בבחירתו לספר המקודש שמכיל את נתוני הדת שקיבל אותה ובשליח שהביא את הספר הזה. וחשבון הכל על אללה בלבד שאין לו שותף. אשר למוסלם הרי חובה עליו להאמין באללה, במלאכיו, בכל ספריו המקודשים ובכל שליחיו בלא הבדל בין אחד לאחד מהם, אז אמר אללה - יתעלה: "אין כפייה בדת, אכן התבהר הדרך הישר מהתעייה" [סורת אל-בקרה: 256].

¹ המחקר הזה נכתב על ידי: פרופ/ מוחמד סאלם אבו-עאצי, הפרופ באוניברסיטת אל-אזהר, ודיקנה של פקולטת המחקרים האסלאמיים והערביים לבנות בעיר אס-סאדאת.

כוחה של אל-איה¹ הזאת נחשבת ככוחו של חוק הטבע, כלומר: אי הכפייה בקבלת איזו דת או הגות נחשבת מחוקי הטבע האחראיים על יציבות החיים וביטחונם בלתי מתיחות, דאגה, קלקול, הפרעה, פחד, בעת או בהלה.

אלווחי אש-שריף² מגיד לנו דרך סורת "יונוס" את דברי אללה - יתעלה- אל נביאו הנבחר -עליו השלום- אז אמר: "ולו רצה ריבונך [להיות כל האנשים מאמינים] אז האמינו מי שבארץ כל כולם, האתה כופה על האנשים למען יהיו מאמינים" [סורת יונוס: 99].

די לנו להתבונן באל-איה שנזכרת לעיל כדי לראות כי מי שבידו הרצון לתת האמונה הוא ריבוננו אל-קוי אל-קדיר. ואל-איה מלמדת כי לא יאה לאף אחד לכפות על זולתו את קבלת איזו דת, משום שזה מתנגד לרצון אללה שציווה כי יהיו האנשים מפולגים באמונותיהם, אז אמר –ישתבח שמו: "ולו רצה ריבונך [לאנשים להיות בלא פילוג] עשה את האנשים אומה אחת, ואינם חדלים להיות מפולגים" [סורת הוד: 118]. וזה מובנו שמי יכפה על אף אחד את קבלת האמונה יהיה מתנגד לרצון אללה.

מהעקרונות החשובים ביותר באסלאם: ההכרה בזכות האומות שחיות תחת חסותו ולא מקבלות אותו, ומבין אלה הזכויות: הדבקתם באמונותיהן, מסורותיהן, מנהגיהן וטקסיהן שהיו מקיימות אותם

¹ איה = אות או פסוק בקוראן .

² אלווחי אש-שריף = המלאך גבריאל או ההשראה שמקבל באמצעה הנביא או השליח את נבואתו.

כשהופיע אל-אסלאם. ונוסף על כך תתחייב ממשלת המדינה לאלה האומות שתגן על זה.

בדיבורו על סלחנות אל-אסלאם אמר ד"ר/ "אידמון רבאט":
"הנה היה מבין זכות האומות הכפופות למרותו: השמירות על אמונותיהן, מסורותיהן, מנהגי חייהן, וזה היה באותו זמן שבו היתה כפיית הנתינים בקבלת דת מלכיהם היא העיקרון הנשמר בקפדנות"¹.

העובדה הזאת אישר אותה אל-קוראן הנכבד ואס-סונה הנבואית הטהורה, והגשימו אותה בחייהם ארבעת הח'ליפים הראשונים באסלאם וגם מי שבא אחריהם.

העובדה השלישית: אל-קוראן הנכבד כבר יסד את כלל ההתייחסות לאנשי הספר על החסד והצדק, אז אמר אללה –יתעלה:
"אין אללה מניאכם מאלה אשר לא נלחמו בכם בדת ולא הוציאכם ממשכנותיכם מלעשות חסד עמהם ולנהוג בצדק איתם, הנה אללה אוהב את עושי הצדק. כי אם מניאכם אללה מאלה אשר נלחמו בכם בדת, הוציאכם ממשכנותיכם וסייעו למען הוצאתכם, מלהקריבם אליכם. ומי שמקרבם אליו אלה הם העושקים" [סורת אל-מומתחנה:
8, 9].

אכן הבדילו אל-איאת (שני הפסוקים שנזכרו לעיל) בין שתי קבוצות מאלה שאינם מוסלמים: הקבוצה הראשונה היתה רודפת

¹ עיתון אצ-צבאה, גיליון (31), 20 באדר, 1981 לספירה.

שלום למוסלמים, לא נלחמת בהם בדת ולא הוציאה אותם ממשכנותיהם. הקבוצה הזאת זכאית לקבל חסד ולנהוג בצדק איתה, וזה הוא מצבם של הנוצרים במצרים.

והקבוצה השנית היא שהתנגדה למוסלמים והתייחסה באיבה אליהם, אין הבדל אם היה זה באמצעות לחימה במוסלמים או באמצעות הוצאתם מארצותיהם או באמצעות הושטת העזרה למען הוצאתם. הקבוצה הזאת אסור על המוסלמים להתייחס אליה בידידות, כמו כופרי מכה. וזה מלמד כי הקבוצה הראשונה יאה לנו לנהוג איתה בצדק ולהתייחס אליה בידידות.

למרות זאת היו אויבי המולדת ועודנם מבקשים לחלק את המולדת "מצרים", אז זורעים את הסכסוך בה ומחרחרים ריב בין עדותיה, וזה דרך הרבה אמצעים, החמור ביותר מהם ייתכן החילוק בין תושבי המולדת האחת באמתלת אל-אסלאם והנוצרות. ולאמתו של דבר אם ישיג האויב את מטרתו ויפריד את הכוחות שבין חברותנו הערביות ייכוו המוסלמים והנוצרים – באותה מידה – בלהט התוצאות ההורות אסון.

לבסוף הגיעו ענייני העובדות שנזכרו לעיל אל כמה מסקנות, מהן: לא יאה לאף אחד להשתמש בדת כבאמצעי למען ישיג תכליות מדיניות ומפלגתיות. ומהן: אי הכפייה בדת נחשב מבין העקרונות החשובים ביותר באסלאם. ומהן: השמירה על אמונותיהן של האומות החיות תחת חסות אל-אסלאם ועל טקסיהם נחשבת מזכויותיהן, ועל

ממשלת המדינה להגן את זה. ומהן: הגישור בין המוסלמים לבין האומות האחרות שבכל העולם להשיג את דו-הקיום ביניהם נחשב למטרה אצילה ומבוקשת.

אם נבין את הכללים האלה יהיו מספיקים להדריך אותנו – בעניין "ההגנה על הכנסיות" – אל הדרך הישר.

לפני שאציג את הוכחותיה של אש-שריעה – שמופיעות כי ההגנה על הכנסיות נחשבת מצווה דתית, וכי ההתקפה על מה שאישר אש-שרע את השמירה עליו נחשבת פשע נגד אש-שרע – אני רוצה לאמור:

הנה צפוי שאל-פתאוא¹ ופסקי הדין של אש-שריעה – הדואגים בענייניה החשובים ביותר של המדינה ושל האומה האסלאמית והמוציא אותם המופתים בכל מקום – יתגבשו יחד כדי להגיע אל שיטה מאפשרת למופתים להתקשר זה לזה ולהשיג את התיאום ביניהם במה שנוגע לאל-פתאוא ולפסקי הדין שהם מוציאים. ואילו ייתקלו האנשים – במה שנוגע בעניינים החשובים ביותר – בפתאוא ובפסקי דין שונים ואולי סותרים זה את זה, אכן זה כדאי להביא לידי המהומה במדינה ולחרחר ריב בין עדותיה.

סבורים שמעורבותם של כמה מאלה שאינם מבינים בהתקפה על בתי התפילה של האי מוסלמים נובעת מהגורמים הבאים:

¹ אל-פתאוא = צורת הרבים של "פתוא" שמובנה באסלאם: חיוות דעת הלכתית, או פסק הלכה.

הגורם הראשון: חסר הידיעה - באופן מיוחד אצל הקבוצות הקיצוניות- ביסודיות אל-פיקה, וחסר שלמות המחוננות -אצלם- בפסקי הדין הקשורים לאנשי הספר בתוך אש-שריעה האסלאמית.

הגורם השני: העדר תוכנית מחקר תהיה נהוגה באפן חיובי ובצורה מושלמת ביותר לחבש בפסקי הדין הקשורים לאנשי הספר, ומבהירה בין תופעות ההבדל בין התעניינות אל-מופתי לבין התעניינות מצטט את פסקי הדין מספרי העיון. זאת ועוד חסר הידיעה בהבדל בין פסקי הדין התחיקתיים -המוסכמים והלא מוסכמים- לבין אלה שנחשבים מפסקי דין המסר או מפסקי הדין הכפוכים לסדר המדינות השרעית. ובנוסף על כך חוסר כל אלה אצל המדברים על פסקי הדין הקשורים לאנשי הספר מאלה שאינם מהחוקרים במדעי אש-שריעה האסלאמית.

הגורם השלישי: אי התחשבות במצבים, בזמנים, באנשים, במסיבות, בצרכים ובכל המתחדש מידיעות. אכן משתנים פסקי הדין השרעיים לפי שינוי עילותיה, כלומר: אם תיהיה העילה קיימת יהיה פסק הדין קיים, וכן להפך.

עכשיו יכול אני לשים את הקווים הכלליים של נושא "ההגנה על הכנסיות" תוך ההוכחות הבאות:

ראשית: אללה –יתעלה- אומר לפי אל-קוראן הנכבד: "ולולא הגנת אללה על האנשים, אלה בידי אלה, נהרסו מנזרים, כנסיות, בתי

כנסת ומסגדים אשר נזכר בהם שם אללה הרבה" [סורת אל-חג':
40].

לא נעלם מאף אחד יודע את הערבית כי אללה – יתגדל ויתהלל –
כבר זכר את הריסת המנזרים, הכנסיות, בתי הכנסת והמסגדים
במהלך הגינוי, וחיבר בין כל בתי התפילה על ידי "וו החיבור"
שמלמדת כי כולם משותפים בפסק הדין, ועל כן תהיה הריסת
המנזרים, הכנסיות ובתי הכנסת אסורה בהשוואה לאיסור הריסת
המסגדים, ההקפה עליהם והמניעה מקיום הטקסים בהם.

אמירתו – יתעלה: "נהרסו מנזרים" [סורת אל-חג': 40]
משמעותה: נהרסו המנזרים שהיו קיימים בימי השליח – עליו השלום –
מפני ששם אללה היה נזכר בהם על כל פנים, הדבר שעשה את
העבודה בהם שונה מעבודת האלילים.

מורשתנו האסלאמית מפליאה אותנו כאשר נקרא את מה שציטט
אל-אמאם "אר-ראזי" מפי "אל-כלבי" ו"מוקאתל" בפירושו לאמירת
אללה – יתעלה: "ומסגדים אשר נזכר בהם שם אללה הרבה", אז אמר
כי זה חוזר על הכל, כלומר: על המנזרים, על הכנסיות, על בתי
הכנסת ועל המסגדים, מפני ששם אללה נזכר בבתים האלה הרבה¹.

¹ את-תפסיר אל-כביר: 23 / 40, 41.

באחד מהחדית'ים המוזרים¹ בסונה הנבואית נזכר כי הנביא – עליו השלום – פייס את תושבי "נג'ראן" וכתב להם שטר התחיבות נוסחו:

"בשם אללה אר-רחמן אר-רחים... זה אשר כתב מוחמד הנביא שליח אללה כלפי תושבי נג'ראן אז היה שולט עליהם... לנג'ראן – וגם לנתיניה – הביטחון מאת אללה ומאת שליחו על משכנותיה, על הונה, על דתה, על חבורתה, על כנסיותיה, על נזיריה, על בישופיה, על נוכחיה ועל נעדריה. ועל שלא ישתנה בישוף מבישופיה, או משרת ממשרתי כנסיותיה, או נזיר מנזריה. ועל שלא יוטל עליה שתילחם ג'האד ולא יופרש ממנה עשירית כאילו צדקה"².

בהתחייבותו של "עומר בן אל-ח'טאב לתושבי "איליאא" (=אלקודס/ ירושלים) קבע את חופשם הדתי ואת קדושת בתי עבודתם וטקסיהם, אז אמר: "זה אשר נתן עבד אללה "עומר" אמיר המאמינים³ לתושבי "איליאא" מהביטחון: נתן להם ביטחון לנפשותיהם, להונם, לכנסיותיהם ולצלבים הן להם והן לכל עדת המאמינים בהם, לא יישכנו כנסיותיהם, לא נהרסו, לא יופחת מהן או מגבולן או מאיזה דבר מהונם, לא תוטל עליהם כפייה בדתם, לא יתעמר באף אחד מהם ולא ישתכן עמהם אף אחד מהיהודים"⁴.

¹ חדית ג'ריב = חדית מוזר ולא סומכים עליו.

² עיין: אל-אמואל של אבו עוביידה, 1/ 244.

³ אמיר המאמינים = ראש המאמינים המוסלמים, וזה כינוי של ח'ליף.

⁴ עיין: תאריך אט-טברי, הוצאת/ דאר אל-מעארף, 3/ 609.

יתר על כן כשנענה "עומר" לרצון תושבי "איליאא" ונכנס לירושלים וכתב את שטר הפיוס הזה בא אל העפר והסחי הערומים על גב הסלע והסיר אותם באמצעי לבושו, ואז מיהרו אליו המוסלמים שהיו סביבו והתחרו עמו כדי לעשות את זה... אחר כך פנה אל האשפה שהערימו היהודים -לפי השראה מהרומאים- במקום כנסיית הקבר, והתחיל בעצמו להסיר את האשפה ממנה, ותכף בא כל מי שהיה סביבו והתחרו עמו כדי לעשות את זה¹.

אכן היתה התחיבות "עומר" –ירצהו אללה- ומעשהו שאובים ממנהג אל-אסלאם ומפסקי דינו למען יגשר את החסד ואת הצדק בין המוסלמים לבין אנשי הספר, וגם בין אנשי הספר לעצמם.

הנה הגישור -שבין המוסלמים לבין אנשי הספר- נחשב למטרה אצילה מהמטרות שאש-שריעה האסלאמית מבקשת להשיג אותן, ועל כן מאשרים פסקי הדין התחיקתיים את זה, למשל: מה שהוא קיים מן אסתחבאב² מסירת הברכה מצד המוסלמי כלפי אף אחד ממכריו, מהשכנים לו ומקרובי משפחתו כשיעניק לו אללה מתן חסד לפי יסודי אל-אסלאם, ואין השינוי בדת מעכב את השגת המעשה הטוב הזה.

¹ עיין: אלבדאיה ואנ-נהאיה, 56 /7.

² אסתחבאב = בקשת היתרון והנהיגה לפי הסונה של הנביא מוחמד עליו השלום, וגם הוא נחשב כחלק מחמישת חלקיהם של פסקי הדין הקשורים למעשי בני המצווה הבוגרים באסלאם, והם: אל-איג'אב (=החיוב), אנ-נדב או אל-אסתחבאב, את-תחרים (=האיסור), אל-כראהה (=התיעוב) ואל-אבאהה (=ההתרה).

ומבין המטרות שאש-שריעה האסלאמית מבקשת להשיג אותן: מה שהוא קיים מן אסתחבאב הניחומים מצד המוסלמי כלפי שכנו או חברו שהוא מאנשי הספר כאשר אף אחד מקרובי משפחתו מת. וגם אסתחבאב ביקור חולה מהם מדי היותו חולה.

ביקורו של שליח אללה - עליו השלום - אצל הנער היהודי מפורסם ומוכח בתוך חזית'י אצ-צחיח.

ההתאמה הזאת הקיימת בין המוסלמים לבין אנשי הספר כי אם היה לפי הוראה מאת תחיקת ריבונינו.

שנית: מבין עקרונות אש-שריעה האסלאמית נחשב עיקרון "חסימת האמתלות", כלומר: איסור מה עלול להוביל חטא, והוא מהעקרונות המלומדים מספר אללה - יתעלה - ומתבסס עליהם צורך ההתאמה במדרגות סולם האנטרסים האנושיים במסגרת שיטה שרעית ומוסרית כאחד.

בסיס העיקרון הזה הוא המניעה מלהשתמש בזכות לרעה, כדי שלא תהפוך נהיגתו - שלא כהלכה - של מי שהצדק איתו - מהיותה זכות מזכויותיו שמשתמש בהן לקבל את המגיע לו בחזרה - לאמצעי קיפוח לזכויות מי שהוא אחר, וזה נחשב עיקרון חוקי, מוסרי ותקין,

אז מכירים אותו החוקים הפוזיטיביים, ומאמצות אותו החברות האזרחיות שנותנות לו שם "הנהיגה בשרירות בהשתמשות בזכות"¹.

הגומחה שהעיקרון התחיקתי והסלחני הזה זוהר ממנה אינה אלא אל-קוראן הנכבד, וזה ידוע מתוך הרבה מאיאת ספר אללה, שמהן לדוגמה אמירתו -יתעלה: "ואל תקללו את מי אשר עובדים זולת אללה, פן יקללו את אללה מתוך עוול ובשל חוסר ידיעה" [סורת אל-אנעאם: 108].

ייתכן שהנוצרים ישתמשו באמתלת התוקפנות על הכנסיות והחילול על קודשן, ובכך יעלה על דעתם שזה נימוק למען יתנקשו במוסלמים ויתקיפו על מסגדיהם. והפתרון הוא שכל דבר יהיה עלול להוביל נזק בצורה הזאת יתחייב להימנע ממנו.

שלישית: הנה אצ-צחאבה -ירציהם אללה- כבר היכנסו אל הרבה מהארצות הזרות ושלטו בהן, ולמרות זאת לא הרסו אף כנסייה. ומהדבר הזה נלמד כי אישורם של אצ-צחאבה ושל מי שבא אחריהם מהמדענים ומן אל-פוקהאא² על הישארות הנוצרים שומרים על מבני כנסיותיהם נחשב להוראה על איסור הריסתן.

¹ עיין: בעיות חידוש עקרונות תורת אל-פיקה, ד"ר/ מוחמד סעיד רמדאן אל-בוטי, עמ' 280.

² אלפוקהאא = אנשי אל-פיקה, והם הבקים בקוראן, בסונה ובפסקי הדין, והמדענים בתורת אלפיקה.

רביעית: חובה על "נלי אל-אמר"¹ לצווה להגן על הכנסיות וכי לא לתקוף עליהן על בסיס "פיקה המדיניות השרעית" הדואג להשיג את מטרת אש-שריעה ואת אינטרס בני אדם, והמאזן בין האינטרסים לעצמם, ובין הנזקים לעצמם, וגם בין האינטרסים לבין הנזקים בשעת התנגדותם.

חמישית: עריכת תמימות הדעים - מאז תקופת "אל-פתוחאת האסלאמיות"² - והדגשתה על הישארות האי מוסלמים שומרים על כנסיותיהם באלה הארצות שהיכבסו המוסלמים אליהן דרך התפייסות, אז אמר "בן קודאמה": "וכתוצאה מעריכת תמימות הדעים על כך, הרי הן (הכנסיות) קיימות בארצות המוסלמים בלא שלילה"³.

מילת "ההתפייסות" מכילה את הבריתות ואת ההסכמים שנערכו בעבר בין המוסלמים לבין זולתם. ואין מנוס מלקיים את ההבטחות כלפי כל מה שנערך כעת בכל החברות האנושיות מאלה הבריתות, ההסכמים והקונסטיטוציות.

כל ההוראות שנזכרו לעיל - אין הבדל בין היותן מילוליות או מובנות במשתמע או מרומזות או מנטליות - מלמדות כי אל-אסלאם הבטיח לכל בני אדם את בחירת האמונה בדת, ואסר את הכפיית בקבלת איזו דת, וזה מצריך אבטחת בתי עבודתם של אנשי הספר החיים בארצות המוסלמים, ואיסור על המוסלמים לנגוע בכל מה

¹ נלי אל-אמר = המושל או השליט על המוסלמים.

² אל-פתוחאת האסלאמיות = היכנסות המוסלמים אל הארצות הזרות.

³ אל-מוג'ני: 284 / 9.

שהם מוצאים בתוכם, והנה הוא מכתב "עומר" -שכתב אותו להם- נחשב להוכחה הכי טובה, אז אמר במכתבו: "הנה אתם מבוטחים בדמיכמת ובהונכם. וכנסיותיכם לא ישוכנו ולא יוחרבו". ובספר "מוצנף בן אבי שיבה" נזכר כי "עומר בן עבד-אלעזיז" –ירצהו אללה- כתב מכתב לנציביו וביקש מהם שלא יהרסו לא בית כנסת ולא כנסייה ולא בית אש"¹.

הרי אתה רואה כי ההוכחות כבר התלכדו להצביע על איסור ההתקפה על בתי עבודת האל בלא הבדל בין הכנסיות לבין זולתן, ובנוסף על כך הצביעו איאת אל-קוראן ושטרי הבטיחות -שנערכו לבטח אנשי הספר על ידי נביא אל-אסלאם "מוחמד" עליו השלום ואצ-צחאבה ואל-ח'ולפאא הנכבדים- על העובדה שאל-אסלאם שומר לאנשי הספר על דמיהם, על טקסיהם ועל כנסיותיהם. הנה ההסטורייה האסלאמית במהלך מאות השנים הארוכות שופעת במה שמצביע על כך, ומלאה במה שמגלה את סלחנות אל-אסלאם ואת עלייתו הציביליזציונית תוך ההתייחסות אל אנשי הדתות השונות - ובפרט בהתנהגות אל אנשי הדתות המונותיאיסטיות- אז מתייחס אליהם ביושר ובצדק.

¹ מוצנף בן אבי שיבה: 467 /6.

ההגנה על הכנסיות תחת חסות אל-אסלאם¹

השמירה על הכנסיות נחשבת לדרישה אסלאמית, והיא מתבססת על כמה מהעקרונות הכי חשובים באסלאם, והם:

ראשית: השמירה על הדת, מכיוון שהדת כוללת את כל מה שהוריד אללה -דרך אלווחי- על נביאיו מאז אבינו "אדם" ועד חותם הנביאים "מוחמד" -עליו השלום- וכל זה מהווה את אמיתה של הדת.

וכל מה שאיזה נביא הביא אותו, ונשלח בו אל עמו זה מהווה את מנהגו ואת שריעתו, למשל: שריעת "אבראהים", שריעת "מוסא"², שריעת "עיסא"³ ושריעת "מוחמד" -על כולם מיטב התפילה ושלמות הברכה והשלום.

חובה להגן על הערכים הדתיים שהסכימו עליהם כל אש-שראיע⁴ המונותיאיסטיות, ואסור לבוז להם, מאחר שאש-שראיע המונותיאיסטיות שהורדו על כל הנביאים אינן חולקין על עיקרון האמונה באללה, במלאכיו, בספריו, בשליחיו וביום הדין, וגם אינן חולקין על שמירת האינטרסים האנושיים (והם: הדת, הנפש, השכל,

¹ המחקר הזה נכתב על ידי: פרופ/ עבד-אללה אנ-נג'אר, הדיקן הקודם של פקולטת המחקרים הגבוהים באוניברסיטת אל-אזהר, וחבר הוועד למחקרי אל-אסלאם.

² הנביא מוסא (באסלאם) הוא הנביא מושה (ביהדות).

³ הנביא עיסא (באסלאם) הוא ישו (ביהדות).

⁴ אש-שראיע: צורת הרבים של "אש-שריעה" בערבית.

הכבוד וההון) שבשביל השגת השמירה עליהם הוריד אללה את דתו על נביאיו ועל שליחיו - על כולם מיטב התפילה ושלמות הברכה והשלום. האינטרסים האלה מהוות את חמשת צרכי החיים שאין לוותר עליהם בכל הדורות, ועל שמירתם לא חולקת איזו שריעה מן אש-שראיע המונותיאיסטיות.

זאת ועוד לא חולקות אש-שראיע המונותיאיסטיות על שמירת הערכים האנושיים והמוסריים הגבוהים - כמו: הנאמנות, הנדיבות, הכנות והאמינות וכדומה להם מהמוסריים העליונים - ועל איסור הפכיהם של אלה התארים הטובים - כמו: המְעִילָה פְּאֵמוֹן, הקְמָצְנוֹת והבגידה וכו' - ועל כן הסכימו כל אש-שראיע על התחייבות ההגנה על הערכים הדתיים ואסרו את הזנחתם ואת הזלזול בהם.

אכן משותפות כל אש-שראיע המונותיאיסטיות בהצרכים הדתיים ובהעקרונות המוסריים מאחר שהם מהווים עיקר חשוב מעיקרי הדת, ועל כן כוללת השמירה על הדת את כל ערך דתי קיים באיזו שריעה מונותיאיסטית, וזה מצריך לשמירה על בתי העבודה שלה.

שנית: היות "ד'פֶּר אללה"¹ דרוש מהמוסלמי ומזולתו אפילו לא היה הזולת מאמין באיזו דת, אז בפירושו לאמירת אללה - יתעלה: "ולולא הגנת אללה על האנשים, אלה בידי אלה, נהרסו מנזרים, כנסיות, בתי כנסת ומסגדים אשר נזכר בהם שם אללה הרבה" [סורת

¹ ד'פֶּר אללה = העתרת השבחים על אללה ובקשת העזרה ממנו, וכולל ההתוודות על אחדותו.

אל-הג': 40] אמר אל-קורטובי: "אללה הזכיר את בתי התפילה של אנשי הדתות שעברו, שהם: מנזרי הנזירים, כנסיות הנוצרים, בתי הכנסת של היהודים והמסגדים של המוסלמים, כיוון שאנשיהם של בתי התפילה האלה הם בוודאי אנשי ספרים מונותאיסטיים קודמים, ובהם יש מה שחובה להגן עליו"¹. הדבר שמלמד כי אסור להרוס את בתי התפילה הכפופים לדתות שהורדו לפנים, ובניגוד לכך יתחייב להגן עליהם ולשמור אותם.

דרישת ד'פך אללה מכל בני אדם, מביאה לידי דרישת כל מה שד'פך אללה מצריך אותו בהכרח, מאחר שהמוביל אל הדרוש בהכרח יהיה דרוש.

שלישית: הנה אללה כבר אסר כי יכפה אף אחד על זולתו את האמונה באללה מאחר שחייב להאמין בו מיתוך שכנועו ולפי רצונו הטוב בלבד. אללה אמר: "אין כפייה בדת, אכן התבהר הדרך הישר מהתעייה" [סורת אל-בקה: 256].

אין הברירה שנתן אללה לבני אדם - בבחירתם לדת - מתאימה להתנהגותו אליהם במה שעומד בסתירה עם מה שנתן להם מזכות הבחירה, כלומר: להעניש אותם מפני בחירתם באמצעי הסתת האחרים למען יהרסו את בתי תפילתם. אך מי שיעשה את זה, יהיה עובר את מה שקבע אללה ואת מה שאישר עליו שליח אללה, ויהיה

¹ אל-קורטובי - אל-ג'אמע לאחפאם אל-קוראן, כרך: 2, עמ' 72, רשות הספר הכללי של מצרים.

גם כמו שדן את אללה ונשבע שקר נגדו כדי להטל על האנשים את מה שריבונם לא ביקש ממנם לעשות אותו.

אין ספק שהריסת בתי תפילתם של זולת המוסלמים וההתקפה עליהם נחשבת כהמצאת שקר נגד אללה ונגד דתו, ככפייה בדת שהיא אסורה וכהפך למה שאללה מתכוון מבריאת האדם, אז עשה אותו בעל בחירה חופשית באמונה ובהתחייבותו בתוצאות האמונה בדת שבחר אותה. והעובדה היא שהכפייה בדת אסורה כמו שנזכר בטקסט, אז אמר אללה - יתעלה - לפי אלקוראן: "אין כפייה בדת, אכן התבהר הדרך הישר מהתעייה", והטקסט הזה אינו אלא משפט חיווי במובן שלילת הציווי, כלומר: אל תכפו על אף אחד את קבלת דת אללה, ומי שיתנהג עמהם בכפייה דרך איזה אמצעי כגון הריסת הכנסיות יהיה מבצע דבר אסור בדת ובאש-שריעה, ולכן אסור לעשות אותו.

רביעית: הנה זכותם של זולת המוסלמים בשמירה על כנסיותיהם מסתמכת על קיום ההבטחה שהמוסלמים התחייבו להם לקיים אותה. ולכן קראו אל-פוקהאא הוותיקים לארצות שהתכנסו אליהן המוסלמים בשם "הארצות שהמוסלמים התכנסו אליהם דרך התפייסות, כלומר: דרך הסכם השלמה עם תושביהן. ומבין הארצות האלה מצרים שקיבלה בחמימות את "אל-פתח האסלאמי"¹ וגילתה שיתוף פעולה עם המוסלמים. לכן אסור לנגוע בבתי התפילה

¹ אל-פתח האסלאמי = היכנסות המוסלמים אל הארצות הזרות.

הנמצאים בהארצות האלה, אבל יש להגן עליהם, ואפשר לתושביהן לשחזר את מה שנהרס מהם¹.

ההתפייסות שזכרוה אל-פוקהאא בטקסט והסתמכו עליה בהקדשת בתי התפילה ובאיסור הנגיעה בהם נהפכה בתקופתנו ונהיה כאלו עיקרון מהעקרונות החוקתיים המדגישים על ההשוואה בין תושבי המולדת האחת, והאוסרים את ההפלייה ביניהם על רקע דת, מין, צבע, לשון, או על רקע דבר אחר מהדברים שעלולים להביא לידי ההפלייה תוך החברות האסלאמיות. ולכן נהיה הדבר הזה ליסוד מיסודות האזרחות שמאחדת בין תושבי המולדת האחת ומדגישה על הקישור החזק ביניהם בעזרתם זה לזה במעשים הטובים וביראת אללה, לא בעזרתם זה לזה במעשים שאוחזים בהם על האשם ועל ההתנכלות.

העקרונות החוקתיים אינם אלא הסכם בין אנשי החברה האחת בלתי להביא בחשבון את המחלוקות האקראיות ואת מה שיותר ממקורהאנושות, וזה מלמד כי יאה לקיים את ההבטחה ולמלא את ההסכם הזה כדי להגשים את אמירת אללה -יתעלה: "הוי אשר האמינו! מלאו את ההסכמים" [סורת אל-מאידה: 1]. ועל כן תהיה הריסת הכנסיות או לקחת אותן בקוח הזרוע אסורה.

חמישית: הנה הנהיגה בבניית הכנסיות תלויה בטובת הכלל של האומה, והנה "נְלִי אל-אמר" הוא שמעריך את האינטרס לפי רמות

¹ בן אל-קנב: דיני אהל אד'-ד'מה, עמ' 121-130 ומה שבא אחריו, 135.

אוביקטיביות רחוקות מהדיכוי הדתי. ככה ואם יראה "נלי אל-אמר" כי מספר הנוצרים מרבה וכי הם זקוקים לבניית כנסיות נוספות יהיה ביכולתו להרשה להם את זהו ואם יראה כי אינם זקוקים לכך יהיה ביכולתו להעריך את העניין במה שמשיג את טובת הכלל של האומה בלתי לנגוע בזכות אף אחד באמונתו הדתית. והנה הוא הנביא "מוחמד" - עליו השלום - וחליפיו כבר השאירו לזולת המוסלמים את מה שהיו זקוקים לו מהכנסיות¹.

בן אל-ק'ים אמר: הדבר המכריע הוא שנאמר: "אל-אמאם (=נלי אל-אמר) זכאי לעשות בעניין הזה את המתאים למוסלמים לפי מספר הנוצרים, אם יהיה מספרם מועט ישאיר להם את מה שיספיק להם מהכנסיות, ואם יהיה מספרם רב יהיה ביכולתו לספק את צרכיהם מהכנסיות שיהיו זקוקים להן².

ששית: הנה ההוראות השרעיות כבר התאחדו כדי להצביע על איסור הריסת הכנסיות, אז באה הראיה לכך בספר אללה (בקוראן), בסונת נביאו - עליו השלום - ובמסורת אצ-צחאבה - ירציהם אללה:

(1) אשר לקוראן, הרי אמר אללה - יתעלה: "ולולא הגנת אללה על האנשים, אלה בידי אלה, נהרסו מנזרים, כנסיות, בתי כנסת ומסגדים אשר נזכר בהם שם אללה הרבה" [סורת אל-חג': 40].

¹ שם, עמ' 129.

² שם, עמ' 131. לא מילולי.

אז הגיד אללה כי הוא קבע לבני אדם את מה שירחיקם מההתקפה על בתי התפילה של אנשי הספרים המונותיאיסטיים דרך הכנת מי שירחיק את הנזק בבתי התפילה ואת ההתקפה עליהם. ולולא הם, נשמדו שאריותיהם ונמחו אתריהם. והטקסט הזה אינו אלא משפט חיווי במובן הדרישה, ולכן מצביע על דרישת הרחקת הנזק מבתי התפילה האלה, ועוד על איסור החבלה בהם.

אל-אייה הנזכרת לעיל מלמדת כי אללה -יתעלה- כבר הגיד כי חוקק לעובדיו את מה שהודף את התוקפנות על בתי תפילתם של אנשי הספרים המוניתיאיסטיים דרך הכנת האנשים שהודפים את הנזק ואת התוקפנות על אלה בתי התפילה. ולולא אלה האנשים, לא נשארו אתריהם של בתי תפילתם והיו שרידיהם כלא היו¹. והטקסט אינו אלא משפט חיווי במובן הבקשה, הדבר שמלמד כי הרחקת הנזק מאלה בתי התפילה מבוקשת, וכי החרבתם אסורה.

(2) אשר לסונה הנבוית הנכבדת, הרי סיפר "עורווה בן אז-זובייר" -ירצהו אללה- כי שליח אללה -עליו השלום- שיגר מכתב אל תושבי התימן ונטל בו על עצמו שכל מי שהיה שומר על יהדותו או על נוצרותו לא יוסח ממנה².

ומה שנזכר לעיל מלמד כי הנביא -עליו השלום- כבר אסר את הסחת האי מוסלמי, וההסחה היא העמידה בפניו לעכב אותו מקיום

¹ אל-קורטובי, שם, עמ' 70.

² אבו עובייד, אל-אמוואל (=ההון), עמ' 35.

הפולחנים שהוא מאמין בהם, כגון: הריסת הכנסיות. ועל כן תהיה הריסתן אסורה לפי טקסט אל-חדית'.

3) אשר למסורת אצ-צחאבה, הרי נזכר כי "עומר" -ירצהו אללה התפייס עם תושבי "חמץ" שיבטח אותם על נפשותיהם, על הונם, על חומת עירם ועל כנסייתם. ועוד נזכר בבריתו עם תושבי ירושלים שהוא התחייב לתת להם את הביטחון על נפשותיהם, על הונם, על חומת עירם, על כנסיותיהם ועל צלבם, שלא יושכנו כנסיותיהם, לא יושמדו, לא יוחסר דבר לא ממנו ולא מתחומן ולא מצלבם ולא מהונם, לא ייכפו בדתם ולא יינזק אחד מהם¹.

זאת ועוד מה שנזכר בברית שנתן "עמר בן אל-עאץ" -ירצהו אללה- ותושבי מצרים, אז כתב להם: "בשם אללה אר-רחמן אר-רחים, זה אשר נתן "עמר בן אל-עאץ" לתושבי מצרים, אז נתן להם את הבטח על נפשותיהם, על דתם, על הונם, על כנסיותיהם, על צלבם, על יבשתם ועל ימם, לא יוחסר דבר מכל אלה ולא יופר, ולמלא הברית הזאת מתחייב ספר אללה, שליח אללה, אל-ח'ליפה (אמיר המאמינים) והמאמינים"².

שביעית: כל מה שנזכר מהטקסטים החולקים על אלה ההוכחות הברורות ועל העקרונות הקבועים תלוי בפיקה הסכסוך המזויין

¹ אל- בלאד'רי: פתוח אל-בולדאן (=ההיכנסות לארצות הזרות), עמ' 131. אל-ח'ראג' (מס הקרקע) של אבו-יוסף, עמ' 148 ומה שבא אחריו.
² אנ-נג'ום אז-זאהרה (הכוכבים הקורנים). כרך 1, עמ' 24, דאר אל-כותוב אל-מצרייה.

שלוהט בו המאבק בין שתי קבוצות, וזה היה בעבר, וכעת נהיה היחס בין המוסלמים לבין הזולת נשלט באמנות הבינלאומיות המחייבות על הצדדים שלא יתקוף זה על זה, והמדגישות כי כל אדם זכאי להיות בחיים על יסוד של שוויון עם זולתו ב בפנים הארץ ובחול'ל, בנוסף ליחס הטוב והמיוחד במינו הקיים בין המוסלמים לבין הנוצרים מאז ומעולם והמסתמן באהבה, בשלום ובשיתוף פעולה בשפע המולדת ובהגנה עליה.

ידוע כי פסיקת הדין המוצאה לפי השיפוט האישי משתנה לפי שינוי הזמן, שינוי המקום ושינוי הנסיבות בעת הוצאתה. וזה מלמד כי פסקי הדין האלה לא נותרה להם טענה, ונהיתה ההגנה על הכנסיות מן הפסיקות שיש הסכמה עליהן. ולכן אין הפסיקות החריגות - שתומכי (דאע"ש) ודומיהם ששמו את איות אללה ללעג, והשתמשו במשפטי דתו למען ישיגו את צרכם ויילכו אחרי תאוותם החולה - אלא רעיונות סוטים ואין להן קשר למהות הדת, ואין נכללות בין משפטיה באופן נכון או בהבנה ישרה. הדבר שמלמד כי אסור להסתמך על מה שדמיינו אותו, כלומר: חיוב הריסת הכנסיות, משום שזה לא נכון, ומשום שזה מתנגד לעקרונות הדת ולהוכחותיה. וכתוצאה מזה יהיה חיוב ההגנה על כנסיותיהם של האי-מוסלמים נגד הריסתן או החרבתן הוא המשפט המתאים לנכון ממשפטי אש-שריעה ולהוכחותיה.

ההגנה על הכנסיות באיסלאם (1)

זהו המבט של חוקרי המדענים, אבן כת'יר בפירוש הפסוק הזה אומר:
"אין לך אהב לאיש להיכנס לאיסלאם, והוא ברור ובולט, זה לא צריך
לשנוא לאיש להיכנס לתוכו, אך האל שהנחה אותו לאיסלאם הוא והסביר
חזהו לאור התובנה הגיע כאשר מודע" (2).

האיסלאם התיר ללא מוסלמים לקיים את דתם, אז לא להרוס בתי פולחן
או הכנסייה, לא לשבור קרום להם, לפי הכלל בזכויות בני החסות: "כי יש
להם את מה שיש לנו" וכי "אנחנו נותנים להם את החירות לפולחן,
כללים אלה היו ניגרים על לשונם של מדענים דתיים ונתמכים על ידי
חלק מהתופעות של אלסלף, בין היתר:

- ספר עומר בן עבד אלעזיז: לא להרוס אש אמונים ולא הכנסייה ולא
בית אש אהוסכם עליו(3).

- ובאודות עטאא הוא נשאל על הכנסיות האם נהרסו? הוא אמר: לא(4).
בהתאם לכך:

(1) נכתב על ידי: פרופ' מוחמד עבד-אלסתאר אל-ג'באלי, פרופסור בפקולטת החוק
והמשפט.

(2) תפסיר אבן כת'יר, ג, עמ' 310, הוצאת משרד אלאוקאף האסלאמית..

(3) מסופר על ידי אבן אבי שיבה, ספר הג'יהאד - מהדורה דאר אל-פכר.

(4) בדאאיע אלצנאאיע- אלכסאאי, עמ' 4336, אל-הדאיה - 2, ג, עמ' 162.

תחת העיקרון של אזרחות המפגיש מוסלמים ואחרים בשאר הארץ, הבעלים של דתות אחרות, היהדות, הנצרות, להם הזכות לקיים את הטקסים הדתיים שלהם במקדשים וכנסיות, ללא התעללות בהם, בנפש או בבניין, אפילו אם הם עושים את מה שהם צריכים מהכנסייה במידה ואושר האימאם מתיר להם לעומת הארץ שנכנסה על ידי המוסלמים בפיוס. אז התיר משפטנים להביא להם את מה שהם צריכים מהכנסיות, כשהם מורשים, לפי תורת המדיניות השרעית האיסלמית אשר מבוססת על טיפול במטרות השרע, והאינטרסים של הנבראים.

אם העיקרון לעזוב אותם על דתם, ולאחר מכן אנו מתירים להם לעשות את האמונות שלהם, שבו הם רואים מענייני דת כצליל של הפעמון בתוך המקדשים, ולקרוא בתורה ובאוונגליון ביניהם לבין עצמם, וידוע כי זה לא בא רק אם אין להם מקומות פולחן, ולאחר מכן אין לומר בהריסתם (1).

אם פוקהאא רואים כי הם לא נמנעו משום עבודה של הדברים שהם חושבים שמותר, אין זה נכון לומר כי הריסת הבתים של פולחן, חוסר המניעה דורשת לא הריסה, ופסק בהריסה, אשר אינו עולה בקנה אחד עם הגישה שעליו האיסלאם, שהוא לא להשמיד להם את בית פולחן והכנסייה, גישת הנביא הנכבד, שעקב אחריו את אלצחאבה ומי בא לאחריהם, וזה עומר אבן אל-ח'טאב (ירצהו אללה) ממליץ בימים האחרונים לו באנשי החסות בטוב לשמור את הברית עמהם ואמר: "אמליץ אתהח'ליף אחריי, אנשי החסות בטוב לשמור את בריתם, וכי נלחם מאחוריהם, וכי לא עולה

(1) תולדות השליחים והמלכים, אל-טברי – 2, ג, עמ' 449.

להם מותשת, "כפי שהיה בימיו ממליץ את אנשיו באנשי חסות, ושואל את המשלחות עליהם, כדי להבטיח טיפול טוב (1).

כמו כן לא לשכוח את הטיפול של המוסלמים לעם הארץ שהיכנסו אליה, טיפול כזה, המבוסס על צדק ושוויון, ועל מנת למנוע כל פגיעה בהם, וזה בא לידי ביטוי במצב עמרו אבן אל-עאץ (ירצהו אלה) עם הקופטים במצרים, הרי הוא הסיר את ההתעללות בהם, ולא הישא אותם מה לא יכולים לסבול, עד כדי ניצח את חיבתם, הם שמרו לו על צייתנות, ואהבת תקופתו.

האמת היא שהמוסלמים היו מרבים טיפול בנוצרי מצרים, כי הנביא (עליו השלום) ממליץ בהם טוב ואמר, (אם נכנסת אל מצרים, טיפלו בקופטים טוב, כי יש להם חסות ורחם) (2).

ואיך והם רכשו מעמד לגיטימי ומשפטי בארץ שגרים בה לפי חוק האזרחנות שמפגיש מוסלם ואחרים בסיר אחד שבו הטשטשו הבדלים בזכויות ובחובות בין מוסלמים ואחרים.

אם זואת היתה עמדת הנביא (עליו השלום) כלפי הלא-מוסלמים, איך להכיר אמרות מי מפליג את אחזות העם והורה על הריסת כנסיות או התעללות בהם בכל פעם כאשר הפוקהאא לא מספיקים רק במה שסיפרו לנו בזכות אנשי הספר, אך אנו מוצאים אותם, מדברים עם השליטים המוסלמים עליהם וממליצים להם היטב, ומזה נכתב על ידי האימאם אבו יוסוף אל הח'ליף הארון אל-רשיד ממליץ אותו עליהם ולטפל בענייניהם כדי ללא יקופחו ולא יושם עליהם עובד יותר מדי, ואם עלה מן השליטים המוסלמים דבר מזיק את בני החסות, היו הפוקהאא מגנים אותו.

(1) תולדות השליחים והמלכים, אל-טבר - 2. ג עמ' 449.

(2) דייק אותו: אלמוסתדרך ג - עמ' 553, אמר: נכון בתנאי שני שיח'ים.

כתוצאה מכך, איך נהרסו את מקדשיהם, וחובתה של המדינה לשמור אותם לא נעצרת בגבולות כדי להגן עליהם מפני אלימות מבפניים, אבל מעבר לזה, לכלול הגנה מפני חוץ. אל-לית' (ירצהו אללה) פוסק הלכה בקרות אחד מהם בשבי: "אני רואה כי לשחרר אותו מכספי המדינה ולטפל בחסותם".

כיצד, אם כן נהרסו מקדשיהם, והאיסלאם הודה על חופש האמונה של אנשים, והורה כי אף אחד לא שונא אותם להתאסלם, למרות שהוא קורא את כל העם, אבל הקריאה אל האיסלאם דבר, והאילוץ עליו משהו אחר, הראשון מותר, והשני אילוץ וכפייה, וזה אסור בדברי אללה הנכבד: {אין כפייה בדת} (1). חופש האמונה באיסלאם זכות מובטח.

ושליחו של אללה (עליו השלום) הוא מזכיר לחבריו אחד מסימני נבואתו לומר: "אתם תיכנסו למצרים, ארץ שבה קירט, טפלו באנשיה טוב יותר, יש להם חסות ורחם" (2), השליח (עליו השלום) להמליץ בפני העם המצרי טוב, למרות הם היו קופטים, אלו הן המצוות של האסלאם כלפי אנשי החסות, אשר מציגות - מעל לכל ספק - סובלנות של הדת האמיתית איתם ורמיו בטיפול אותם.

עמר אבן אל-עאץ (ירצהו אללה) ביצע בפועל סובלנות זו כשהם נכנסו למצרים, שם הוא הבטיח את חופש דת לקופטים, והחזיר את הפטריארך בנימין לכיסאו לאחר היעדרו במשך קרוב משלוש עשרה שנים, אבל הוא ציווה לקבל פנים אותו בחום כשהוא נסע לאלכסנדריה, אלה ואחר מזה מופעים מידת הסובלנות עם מי שאינם מוסלמים, ולהבטיח להם את

(1) אל-בקה: 256.

(2) מדויק כבר.

חופש דת שמשמעותה המאפשרת להם לבצע טכסים ומה מובן מזה
הפסילה להריסת הכנסיות שלהם, או התעללות להם בשום צורה.
זוהי עמדת האיסלאם ומה חייב להיות מוצג על ידי פסקי דין עכשוויים
בנושא.

הגנה על כנסיות באיסלאם (1)

מתוך מטרות השריעה הכלליות, ויסודי הקוראן הכללים המקובלים בסלחנות ורחמים וסליחה ועדינות ושיתוף פעולה בצדק ואדיקות נומר ואללה יעניק לנו הצלחה:

הריסת כנסיות או תוקפנות נגדם ונגד מבקרים בהם בכל צורה שהיא, אסור מבחינה דתית לסיבות הבאות:

ראשית, הוא לא עלה בקוראן, ולא בסונה הנכבדת הורה זו, אבל שמירה עליהם, וזה משמירת זכויות בעלי הדתות המונותאיסטיות האחרים, אשר הוא אחת המטרות של השריעה, ואללה הנעלה אמר בעניין זה: {אלמלא הדף אללה את האנשים, אלה בידי אלה, היו נהרסים מנזרים, וכנסיות ובתי כנסת ומסגדים אשר מרבים להזכיר בהם את שם אללה} (2), ונאסר הריסת כנסיות וכדומה; בגלל עבודת האל בהם, כמו אנשים דוחפים זה את זה כדי להגן על כדור הארץ מפני שחיתות.

שנית, התייחס הנביא (עליו השלום) עם אנשי הספר באל-מדינה ובחצי האי ערב ובתימן, ולא היה מסופר עליו (עליו השלום) כי הוא ציווה משהו של הריסה או תוקפנות, אבל מה שסופר עליו (עליו השלום) ציווה למוסלמים הנכנסים באסירת הריסת הממגורות או להרוג נזירים, נשים או ילדים בכל קרב.

שלישית, הלך הח'ליפים (רצון אללה עליהם) אחר עקבותיו של הנביא (עליו השלום), ולא סופר באודות שום אחד מהם כי הרס כנסייה או ציווה בתוקפנות משהו מהם, אבל נמצא אותם שומרים עליהם ומבטיחים את

(1) נכתב על ידי ד"ר מוחמד נביל ג'נאים, פרופסור אמריטוס בפקולטת דאר אל-

עלום, אוניברסיטת קהיר

(2) אל-הג': 40.

הישרדותם וכך גם עשה עומר אבן אל-ח'טאב (ירצהו אללה) בפתיחת בית אל-מקדס שהתפלל מחוץ לכנסייה, מפני שלא אחד ייגע אותה ברע או ייקח אותה למסגד, וכתב האמנה בכך וזכויות אחרות לאנשיה.

רביעית: מנהיגי הפתיחה של שליח אללה (עליו השלום) ואת המושלים של הח'ליפים התעניינו להגן כנסיות אלה במצרים, סוריה, בעיראק ובמקומות אחרים, ולא סופר על סעד בן אבי וקאץ (ירצהו אללה) בעיראק, וחאלד אבן אל-וליד (ירצהו אללה) בירדן, ולא אבו עובידה אבן אל-ג'ראח (ירצהו אללה) באל-שאם, ועמר אבן אל-עאץ (ירצהו אללה) במצרים, וכל האחרים בארצות אחרות שבהן הכנסיות שמישהו הורה על הריסת כנסייה או התקפתה אלא להפך, הם שמרו אותם.

זוהי עדות כך, בההיסטוריה האסלאמית דרך חמש עשרה מאות שנים לא שמענו ולא קראנו על הריסה או תוקפנות נגד כנסיות אלא מן המדכאים רק שהיו הורסים כל דבר בארצות מוסלמיות שלא בצדק, כפי שקרה בימי הטטארים, ואילו המוסלמים לא עשה אף אחד כך הן המושל והן הנמשל.

חמישי: האיסלאם ציווה בגלוי לטיפול טוב כלפי אנשי הספר והחליט שלהם מה לנו ועליהם מה שעלינו, וכי מי שפגע באיש החסות הרי אללה ושליחו חפים מפשע זה בגלל שזה יפגע באללה ובשליחו, עם התחייבות טיפול בהם בצדק ויושר והגינות, לפי דברי אללה הנהדר: {אך אם יפנו אליך, הרשות בידך לשפוט ביניהם או לסור מעליהם. אם תסור מעליהם, לא יוכלו לפגוע בך במאום, ואם תשפוט, שפוט בצדק, אללה אוהב את עושי הצדק } (1).

(1) אל-מאאדה: 42.

ומזה: נישואי המוסלם עם אישה מאנשי הספר ולאפשר לה לעבוד בכנסייה לפי דתה, ו לאכול את האוכל שלהם, כאמור בקוראן: {ומותרים לכם מאכלותיהם של אלה אשר ניתן להם הספר לפניכם, ומאכלותכם מותרים להם והנשואות לכם מקרב המאמינות, וגם הנשואות לכם מקרב אלה אשר ניתן להם הספר לפניכם, ובלבד שתשלמו להן את המגיע להן, ובתוקף קידושי נישואין ולא בזימה ובאהבהבים} (1)

שישית, כנסיות אלה ואנשיה חלק מן המולדת ואנשיה, מי השיג את האחדות ותרבות ורגשות מאוחדת, היה שיתוף פעולה ותלות הדדית בו עד שהוא הפך משפחה אחת, איך לחלק אותם ומדחיפים אותה לסכסוך וחילוק על זכות מוסכם לכל פלג.

הבה לשמור על אחדות המולדת המוסלמים והלא-מוסלמים, כך שנהיה יד אחת על אויבי המולדת ונחיה בשלום ובביטחון "להם מה שלנו ועליהם מה שעלינו."

השביעית: היסוד השרעי קובע כי אסור לפגוע אלא בתוקפנים עלינו, ובמטרה להזוף את התוקפנות, אללה אומר: { כל המתגרה מלחמה בכם, התגרו איתם בו מלחמה, כפי שהתגרה הוא בכם, והיו יראים את אללה, ודעו כי אללה עם היראים} (2).

אף אחד מהאחים המצריים הנוצרים לא פגע במסגדנו, אבל הגנו ושמרו אותם והם עזרו לבנותם, אז כיצד המוסלמים פוגעים בכנסיותיהם ולא שומרים אותם במידה שווה הדדית וביצוע לצדקת בהם וצדק עמם, כמו שאמר אללה: { אללה אינו אוסר אלה שלא פגעו בכם באמונה ולא גירשו אותכם מבתיכם, התמודדות חביבה בצדק איתם : למען אללה אוהב את

(1) אל-מאאדה: 5.

(2) אל-בקה: 194..

אלה { (1). והצדקת: מילה כוללת לכל סוגי האהבה והחום, כמו גם הצדק
שקמה עליו השמים ואת הארץ.

הגנה על כנסיות באיסלאם (2)

בשם אללה הרחמן והרחים

(1) אל-מומתחנה-8.

(2) נכתב על ידי ד"ר עבד אל-חלים מנצור. מנהל הפקולטה לחוק ומשפט –

אוניברסיטת אל-אזהר, תפהנא אל-אשראף, אל-דקהליה

"השבח לאל, ששלח לעבו את הספר ולא לעשות
את זה עקום * ערך להתריע על פגיעה חמורה
סטרץ מבשר מאמינים שעושים טוב כי יש להם
שילם היטב" (1).

ותפילת אללה על שליח שלום, מבשר, וקורא לאללה באישור והמנורה
שלו מאיר, הסביר את המשמעות, ומסיר את הבורות, מוחמד מנהיג
השליחים, והאימאם של הצדיקים, ועל משפחתו הצדיקים, וחבריו
הנבחרים הטובים.

ואחרי כן ..

אין ספק כי יש ידיים נסתרות, להצית את אש המריבה בין המוסלמים
והנוצרים, מעת לעת ושוב, תוך ניצול חרידות קצת מצד, והבורות של
קצת מצד אחר.

הופעות באו לידי ביטוי אז במה שקורה בתקיפת קבוצה חמושה על
הכנסיות במדינות מסוימות של העולם המוסלמי, כפי שעושה ארגון
דאעש הטרורסטי בסוריה, בעיראק ובמקומות אחרים, בהריסה, ושריפת
הכנסיות, לבין הפגיעה בקדושות, כפי שעושים חלק מארגוני טרור אחרים
וזרמים רדיקליים שמאמינים במחשבה הזאת, דבר שעושה את המתח בין
מוסלמים לנוצרים, וזה מוביל מחלוקות משמעותיות גדולות, ואולי יש
ידיים נסתרות של פנימיים וחיצוניים, תדלוק הסכסוך הזה, והוא עובד כדי
להעלות את אש המריבה בין מוסלמים ונוצרים, לייחס לקיצונים של
הנוער המוסלמי.

(1) אל-כהן: 1-2

מבצעי התנהגות בלתי אחראית זו מפה ומשם, אולי נשתענו על ציטוטים רעועים מסוימים שאינם מתאימים לבניית הגיון שרעי עליהם, אז היה חייב לברר את מעמד השרע על ההתקפה על כנסיות, ובתי הפולחן עבור מי שאינם מוסלמים.

והתחילה אנו יכולים לומר:

האיסלאם אוסר כל פגיעה באתרי הפולחן, כנסיות, ומנזרים, מסגדים, וכו' , ואפשר לדייק את הדעה כדלקמן:

ראשית: האיסלאם הבטיח את חופש האימונה:

זה ידוע לכל, כי האיסלאם הבטיח את חופש האימונה לכל בני אדם,

והאסיר להיכנס לתוכו בכפייה, ומעיד על כך דברי אללה: { אין

כפייה בדת בולטת ברורה משגיא אה } (1), ודברי אללה: {

האם אתה מחייב את האנשים עד שיהיו

מאמינים } (2).

ובזה שתי האיאת העידו על כך שאף אחד לא יידרש להיכנס לתוך הדת

של אללה בכפייה. והתוצאה מהבטחת האימונה בהאיסלאם, כפי שצוין

קודם לכן, את החופש לקיים טקסים דתיים במקומות הפולחן, והגנה על

המקומות האלה.

שנית, הצורך לשמור על מקומות פולחן:

ומה שמעיד על כך:

(¹) אל-בקה: 256.

(²) יונוס: 99.

(1) דברי אללה: {אז למי להילחם כי להם עוול וכוח
אללה לניצחון*}, אשר גורשו מבתיהם שלא בצדק
רק משום שהם מאמינים באללה, אבל לא אנשים
של אללה}{(1)}.

הראיות:

היא שקפה את פני המשמעות של האיה הנדרש כי אללה (הנעלה
והנכבד) זכר את ההריסה בממגורות, ואל-ביע, ומקומות תפילה, ומסגדים,
בהקשר הגינוי, ואסף אותם בפסק באות ו"ו, שמובנה השיתוף בפסק,
והוא אי היתור הריסה, כך הריסת בתי הפולחן כנסיות גם כן.
(2) דבריו של הנביא (עליו השלום): (אל תגרום נזק, ולא ייגרם לך נזק)
(2).

הראיות:

כי הנביא (עליו השלום) הכחיש את הפגיעה והנזק, ונזק: מול התועלת,
נאמר: פוגע לו, יפגוע בו, פגיעה, ולפגוע בו לפגוע פגיעה, ומשמעותו:
האיש לא כואב אחיו וייקח משהו ממנו, ומזה מניעה ממנו למקום פולחנו,
זה המייצג נזק לו אין להיות לפי מובן החדית'.
שלישי: קיומן של ההתחייבויות עם לא-מוסלמים:
זה היה מן המסכות של שליח אללה (עליו שלום) וחבריו, וממשיכים
אחריהם עד עצם היום הזה לא לפגוע בכנסיות ואל-ביע.

(¹) אל-חג': 39-40 .

(2) אבן מאג'ה, 2/784, מספר 2340 מאבן עבאס, פיץ' אל-
קדיר, אל-מנאוי 12/6484, במספר 9899.

כנסיות כעת נמצאות בארץ אל-אסלאם, כולן אסור להרוס אותן, כי אם היא הייתה בארצות ישנות, אין ספק כי אל-צחאבה או עוקביהם כשפתחו את העיר הכירו אותן, והשאירו אותן " (1) אם היו חדשות, הרי יסודה דו-הקיום והסכמה, ומעיד על כך:

מה נאמר באמנות ההבטחות שנחתמו על ידי הנביא (עליו שלום), וח'ליפים אחריו, ורבים מאלצחאבה בהבטחת הלא מוסלם על דמם, ואת הכסף שלהם, ואת הנשים שלהם, והכנסיות שלהם ולא להיות פגע, או הריסה להן, לרבות הפרטים הבאים:

(1) אמנת הנביא (עליו השלום) לנגראן: סופר על ידי עוביד אללה אבן אבי חמיד, על ידי אבי אל-מליח אלהד'לי, כי שליחו של אללה (עליו השלום) כרת ברית עם אנשי נג'ראן, וכתב להם ספר: "בשם אללה הרחמן והרחים: זה מה שכתב הנביא שליח אללה מוחמד (עליו השלום) לעם נג'ראן, אז היה משפטו עליהם ... ולנג'ראן ועמה חסות אללה ושליחו, על בתיהם, ואת הכסף שלהם, ואת דתם, וכישופים שלהם, והנוכח מהם, והנעדר, בתנאי שלא ישנו כנסייה מכנסיותם(2).

(2) אמנתו של עומר (ירצהו אללה) לאנשי ירושלים: בשם אללה הרחמן והרחים, זה מה שהעניק עבדאללה עומר נסיך המאמינים לאנשי איליא, נתן להם ביטוח עבור עצמם ואת הכסף שלהם, ואת כנסיותיהם וצלבים שלהם, כי לא תוקח את כנסיותיהם למשכן, ולא להרוס, ולא לגרוע מהם,

(1) פירוש פתוח קאדיר 6/58 ואילך..

(2) הבי שוף: יו"ר הדת הנוצרית והשילוב ובי שופים

המשמעת: הבי שוף: ראש עיר הבירה הנוצרית. לסאן

אל-ערב 9/15

ולא של החלל שלהם, ולא של הצלב שלהם, ואף אחד מכספו, וולא יתכופו להמרת דת, ולא ייפגע אף אחד מהם(1). (3) בציטוטו של אליעקובי בהיסטוריה, נוסח האמנה כדלקמן: "בשם אללה הרחמן והרחים, זה הספר נכתב על ידי עומר בן אל-ח'טאב אל אנשי ירושלים, אתם בטוחים על הדם שלכם ואת הכסף, והכנסיות שלכם לא תוקח למשכן, ולא תקולקל, להפך מזה אם תבצעו פגיעה לכל, אז אני איקח עדים על כך" (2)

(4) מסופר כי עומר בן עבדול עזיז (ירצהו אללה) כתב לעובדיו: "לא להרוס את בית הכנסת, לא כנסייה, לא בית אש" (3).

זה מראה בבירור את האיסור לפגוע באתרי הפולחן הלא-מוסלם, אחרת לא היה שום משמעות לאמנות הנביא (עליו השלום) וחבריו להבטיח את אתרי פולחן של מי שאינם מוסלמים, איך לאבטח אותם, ואז לאשר הריסה וחילול לאחר מכן.

רביעית: סתימת תירוצי () השחיתות:

ההתקפה על המקדשים של הלא-מוסלמי וחילול אותם נחשב כעילה להתקפה על המסגדים של המוסלמים, ומה כיוצא בו אסור. שמעיד האיה: } אל לגדף את מי שהם מכנים אויב אללה ויגדפו

את אללה בלי ידע(4).

(¹) תולדות אל-טברי 2 / 449 .

(²) תולדות אל-יעקובי 3 / 147

(³) מוצנף אבן אבי שיבה 6 / 467, במספר 32983, מה שאמרו

בהריסת אתרי הפולחן

(⁴) אל-אנעאם: 108

ואחרי כן:

ממחקר קצר זה בתוך בירור פסק כלפי התקפת אתרי פולחן עבור מי שאינם מוסלמים, מכנסיות וכיוצא בו, נראה בבירור את חוסר טקסט שרעי מאפשר פגיעה בהם, או להצדיק את ההריסה או ההתקפה, אבל ההפך הוא נכון, טקסטי הקוראן, ואמנות הבטיחות שסוכמו על ידי הנביא (עליו השלום), ואת חבריו לעם הספר כולן מראות שאיסלאם שומר לעם הספר את הדם שלהם, ואמונתם, והכנסיות שלהם, וההיסטוריה של האיסלאם מעיד בכך, ומי מעמיק בספרי אלפוקהאא הישנים מגלה שהם מתירים את המצווה לכנסיות ובנייתן, והם מדברים על הכנסיות של עוברים, ואחרים אשר לא הגיעה אליו האזחות המודרנית כעת, הרי יש להבין הקיצונים כל אלה, ויחזרו לאיסלאם המודרתי הרחב, והרי אלה צודק בדבריו: { אם את זכרם של אלה שיש להם לב או

ל שמוע קדוש מעונה } (1).

(1) קוף: 37

הגנה על כנסיות באיסלאם (1)

בשם אללה הרחמן והרחים

שבח לאללה ריבון עולם, ושלום וברכה וברכה על הנביא מוחמד הכי טוב בשליחים, ובני המשפחה וחבריו ועוקביהם עד יום הדין, ואחר כך: האיסלאם הוא דת של דו-קיום, ועקרונותיו לא יוצגים כפייה, אינם מאשרים אלימות, וההקדמה זו מן המוסכמות בדת הזה, אשר אם היה ללב קשר עמו אז יתמזג עמו, וקובע לזה דברי אללה יתעלה: { אין

כפייה בדת בולטת ברורה משיאה } (2), ודבריו יתעלה: { ותגיד את האמת מן האדון שלך, כך שמי שרוצה, לתת לו להאמין ומי שרוצה לא מאמינים } (3), וגם אמר: { הדת שלך, בשבילי הדת שלי } (4).

יסוד היחסים הוא טיפול בחסד, וחמלה: אללה ציווה את המוסלמים בהצגת חסדם ויושר והגינות בהתמודדות עם השונים באמונה כי אללה אמר: { אללה אינו אוסר אלה שלא פגעו בכם

(1) נכתב על ידי ד"ר מג'די עאשור, יועץ מדעי של המופתי של הרפובליקה.

(2) אל-בקה: 256

(3) אל-כהף: 29

(4) אל-כאפרון: 6

באמונה ולא גירשו אותכם מבתיכם , התמודדות חביבה בצדק איתם :
למען אללה אוהב את אלה { (1).

לכן המוסלמים צעדו לפי שיטה זו לאורך ההיסטוריה המהוללת והציוויליזציה הנקייה שלהם והמוסר האצילי הנדיב אשר היכנסו לליבם של אנשים בו לפני שהם נכנסים בארצותיהם; מאז התקופות של הח'ליפים (ירציהם אללה) ועד היום: נסיך המאמינים עומר בן אל-ח'טאב (ירציהו אללה) קבע לאנשי ירושלים על חופש דת ונתן להם את הבטיחות של עצמם ואת הבטיחות של כנסיותיהם; וכתב להם אמנה בה אמר: "בשם אללה הרחמן והרחים, זה מה שהעניק עבדאללה עומר נסיך הנאמנים את אנשי איליא את הביטחון; נתן להם ביטוח עבור עצמם ואת כספם וכנסיותיהם וצלבם שלהם שלא לקחת אותן למשכן ולא להרוס ולא לגרוע מהן ולא של החלל שלהן ולא מן הצלב שלהן, ולא של כל עושרם, ולא לכפות אותם להמיר את דתם, ולא לפגוע באף אחד מהם .. ומה בספר הזה ברית אללה ושליחו (עליו השלום) והמאמינים אם ישלמו את אל-ג'זיה, העיד על זה: ח'אלד אבן אלוליד, עמרו אבן אל-עאץ, ועבדול רחמן אבן עוף, ומעאויה אבן אבי סופיאן, נכתב ונחתם בשנת חמש עשרה " (2).

הוא כתב לאנשי לוד אמנה דומה בא בה: "אלוהים, את רחום, זה מה שהעניק עבדאללה עומר נסיך הנאמנים לאנשי לוד ומי נכנס איתם מעם פלסטין כולם; נתן להם ביטוח עבור עצמם ואת כספם ואת כנסיותיהם: זה

(1) אל- מומתחנה: 8

(2) תולדות אל-טברי, דאר אלכותוב אל-עלמיה, 2/ 449 .

לא שוכן בתוך הכנסיות שלהם ולא להרוס ולא לגרוע מהן מהחלל שלהן ולא מכספן, והם יאולצו להמיר את דתם, ולא יוזק אף אחד מהם" (1).

כשנכנס (ירצהו אללה) לירושלים חל עת התפילה והוא נמצא באחת הכנסיות, אמר לבישוף: אני רוצה להתפלל, הוא אמר לו: נא התפלל בעמדתך, והוא מסרב והתפלל על המפתן שליד דלת הכנסייה לבד, וכשסיים את תפילתו אמר לבישוף: "אם אתה מתפלל בתוך הכנסייה היה המוסלמים נוהגים אחריי כך, ויואמרו: כאן התפלל עומר" (2).

מזרחנים העבירו את המקרה הזה בהערצה כמו עשה דרמנג'ם בספרו "חיי מוחמד (עליו שלום)", הוא אמר, "ומציף הקוראן והחדית' בהוראות לסובלנות, והפותחים המוסלמים כבר הראשונים ביצעו את ההוראות בדיוקנות, כשעומר נכנס לירושלים הוציא פקודה למוסלמים שלא יגרמו שום אי נוחות לנוצרים או הכנסיות שלהם, וכשהוא נקרא להתפלל בכנסיית אל-קיאמה על ידי הבישוף, הוא סירב ופירש את סירובו מחמאת המוסלמים ויקחו את מקרה תפילתו בכנסייה לתקדים בצידם, ויקחו את הכנסייה מהנוצרים" (3).

וכך נתן ח'אלד בן אל-וליד (ירצהו אללה) את הביטוח לאנשי דמשק על כנסיותיהם, וכתב להם בזה אמנה (4).

(1) תולדות אל-טברי, דאר אלכותוב אל-עלמיה, 449/2 .

(2) תולדות אבן ח'לדון, דאר אחיאא אל-תוראת' 225/2 .

(3) ראה: הסלחנות והתוקפנות בין האיסלאם והמערב, צאלח אלחצין, מהדורת, מוסד אלו קף אל-אסלאמי, אל-ריאץ', 1429, עמ' 120-121 .

(4) ראה: פתוח אל-בלדאן, אל-בלאד'רי, מהדורת לגנת אל-ביאן אל-ערבי, עמ' 120 .

וכך עשה שרחביל אבן חסנה (ירצהו אללה) עם אנשי טבריה, ונתן להם את הביטחון לעצמם והכנסיות שלהם (1).

אנשי בעלבק שאלו את אבו עובידה עאמר אבן אל-ג'ראח (ירצהו אללה) את האבטחה של עצמם והכנסיות שלהם ונתן להם את האמנה (2) וכן הוא עשה עם אנשי חאלב חומס (3), ונתן עיאצ' אבן ג'ונם (ירצהו אללה) לאנשי אל-רקא את הביטחון של עצמם ושלום על כנסיותיהם וכתב להם אמנה בזה (4).

וגם עשה חביב אבן מסלמה (ירצהו אללה) עם אנשי דביל, והיא עיר בארמיניה, ונתן להם אמנה לאבטחת נפשם וכספיהם וכנסיותיהם ואתרי פולחן של נוצרים ויהודים, מי שנוכח ומי שנעדר מהם. והוא כתב אמנה בזה, וזה היה בתקופת שלטונו של הח'ליף עות'מאן אבן עפאן (ירצהו אללה) (5).

וסופר על אבי עדב אללה אלנכעי כי אמר: שהגיע אלינו מסר מעומר אבן עבדול עזיז (ירצהו אללה): "אין להרוס ביעה, ולא כנסייה ולא גם בית אש נסכם עליו" (6).

מסופר על עטאא (ירחמו אללה) כי נשאל על הכנסיות; הייהרסו? הוא אמר: "לא, חוץ ממה היה באל-חרם" (1).

(1) ראה: פתוח אל-בלדאן, עמ' 115.

(2) ראה: פתוח אל-בלדאן, עמ' 129.

(3) ראה: פתוח אל-בלדאן, עמ' 130-146.

(4) ראה: פתוח אל-בלדאן, עמ' 172.

(5) ראה: פתוח אל-בלדאן, עמ' 199.

(6) אל-אמואל: אבי עביד אל-קאסם אבן סלאם, מהדורת

דאר אל-פכר, עמ' 123.

כשמשו קורה מהפרות באמנות אלה החזיר אותן הח'ליפים הצודקים והחזירו את הזכות לבעלו: היה מסופר כי עלי אבן אבי חמלה אמר: הינו במריבה עם עג'ם דמשק לפני עומר בן עבדול עזיז (ירצהו אללה) בכנסייה היה איש לקח אותה לבני נצר, והוציאנו עומר בן עבדול עזיז מן הכנסייה והחזיר אותה לנוצרים (2).

איסור המתקפה על כנסיות בכל הצורות

מאז שהעניק האסלאם את החופש לאנשים להשרדות על הדתות שלהם הרשה להם בביצוע את טכס הדתות שלהם בבתי פולחן, והתחייב להם את הבטיחות של בתי התפילה, והתעניין בהם עניין רב; אסר תוקפנות בכל צורותיה עליהן. ואכן, הקוראן עשה ניצחון המוסלמים ומאבקם להסרת העוול, והיכולת המוענקת להם והשלטון בארץ סיבה לשמור על אתרי הפולחן מן ההריסה ואבטחה לביטחונם ובטיחות אנשיהם, זה בדבריו יתעלה: { אלמלא הדף אללה את האנשים, אלה בידי אלה, היו נהרסים מנזרים, וכנסיות ובתי כנסת ומסגדים אשר מרבים להזכיר בהם את שם אללה } (3).

אבן עבאס (ירצהם אללה): "אל-צואמע: מקום שבו הנזירים, ואל-ביע: אתרי פולחן היהודים, ו" צלואת ": כנסיות הנוצרים, ומסגדים: מסגדי המוסלמים" (4).

(1) מצנף אבן אבי שיבה, מ'ס' 32984 .

(2) אל-אמואל, עמ' 201 .

(3) אלחג': 40-41.

(4) תפסיר אבן אבי חאתם מהדורת ספריית נזאר אל-באז,

מ'ס' 13970 .

ומוקאתל אבן סולימאן אמר: "כל הפלגים אלה זוכרים את אללה הרבה באתרי הפולחן שלהם, ואללה (נעלה ונכבד) השליח את המוסלמים להגן עליהם" (1).

האימאם אל-קורטב אמר: "כלומר: לולאי מה שקבע אללה לנביאים ומאמינים מלחימה לאויבים, היה עלול כי הכופרים משתלטים ומעכבים מה שבנו אנשי הדתות האחרים ממקומות פולחן, אך אללה קבע בלחימה להקדיש אנשי הדת לפולחן.

כך הגיעה הסונה הנבואית הטהורה, וכתב שליח אללה (עליו שלום) לבישוף של בני אל-חארת' אבן כעב, והבישופים של נג'ראן והכמרים שלהם והנזירים שלהם: "כי להם מה שנמצא תחת ידם, אם הוא מעט או הרבה מן מקומות פולחן, ולא לשנות שום דבר מנם, ולא ישנה זכות מזכויותיהם, וכוחם, ושום דבר ממה שהם היו; כל עוד הם מיעצים ולא פוגעים, לא יהיו תחת עוול או קופחים לאחרים" (2).

מכאן ברור כי הריסת הכנסיות או פיצוץ אותן או הריגת מי בתוכן, או הפחזת אנשיהן מן הדברים האסורים כי לא בא בשריעההטהורה, אבל

(1) תפסיר מקאתל אבן סולימאן, מהדורת דאר אלכותב אלעלמיה 285/2 .

(2) סופר על ידי שלום אבו עובייד בן קאסם בספר "אל-אמואל" (עמ. 244), ואת בן אבו עומר ב"ההיסטוריה של המדינה" (2 / 584-586, אני. דר חשב)

מדובר בהפרה לחסותו של אללה ושליחו (עליו השלום), וגורם זה יהיה יריב לנביא (עליו השלום) ביום הדין (1)

מילוי ההתחייבות כלפי אזרחנות:

אין זה סוד כי בהתקפה על כנסיות ופגיעת הנוצרים של עם מצרים וכיוצא בו בארצות אחרים נחשב להפרה להתחייבות האזרחות; כי הם אזרחים נהנים בזכות האזרחנות, וכרתו ברית עם המוסלמים והם התחייבו לחיות יחד במולדת בשלום ובבטחון, הרי התקפתם או פגיעה בהם או איומם - בנוסף לשפיכת דמם או הריסת כנסיותיהם - נחשב להפרת הברית הזו, ויש בו הפרה לחסות המוסלמים וביזבוז לה, דבר אשר אסרה אותו את הטקסטים ואף הורה אחרת, אללה אומר: { אתם המאמינים! תגשימו את בריתכם } (2).

מסופר על ידי בוכ'רי בצחיח שלו על עבדאללה בן עמרו (ירציהם אללה) כי הנביא (עליו השלום) אמר: "ארבעה מהם הוא צבוע טהור, ומי יש בו אחת מהתכונות האלה הרי בו תכונה מתכונות צביעות עד שהוא יעזוב אותה; אם הופקד בגד, אם הוא אומר שקר, ואם כרת ברית היפר אותו, ואם נכנס למריבה עבר כל מידה" (3).

(1) אבו דאוד "סונן מס 3052", והבן של זנגויה ב "אל-אמואל"
מס 621", ואת אל-ביהקי ב" מס' סונן רבתי 18,731 "זהו בסיס טוב, למרות שזה לא שם של, הם בניו של כמה בני לווייה להגיע התדירות שבה היא אינה דורשת הרבה צדק" א.

(2) אל-מאדה: 1

(3) מוסכם עליו.

בנוסף אחר: "אם לאדם ביטחון עם האדם על עצמו ואז הרג אותו, אני חף מפשע הרוצח אף כופר הרוג היה" (1).

וסופר על עלי (ירצהו אללה), כי הנביא (עליו השלום) אמר: "חסות המוסלמים אחידה מבצע אותה הדל ומי היפר אותה, עליו קללת אללה והמלאכים וכל האנשים, לא יקובל ממנו תמורה לכך" (2).

ואומרו (עליו שלום): (חסות המוסלמים), כלומר: בריתם, ואמנתם, ועירבונם, ושמירתם. ואומר: (מבצע אותה הדל) כלומר: מטפל בחסותם המעט במספר, ואם נתן אחד מהמוסלמים ברית לא להפר אותו, ואיך עם השולט, ואומר: (מי בגד): כלומר: מי היפר את הברית, ואומר: (לא יקובל ממנו תמורה לכך), כלומר: לא חובה ולא נדיבה, והמשמעות: לא יקבל אללה ממנו שום דבר.

זה גם אינו נסתר מה שבאי הגנה על כנסיות, ואפילו איום עליהן ואנשיהן, בתקפת והתעללות באזרחים: מסופר על ידי אבו הורירה (ירצהו אללה) אמר: שליח אללה (עליו השלום) אמר: "המאמין אינו בוגד, האימונה בתנאי אי בגידה" (3) והמשמעות של החדית: שאימונה מונעת מבגידה כמו מונע הרסן מהפעולה החופשית, ואומרו (עליו השלום): "אל המאמין אינו בוגד" הוא נשוא במובן איסור; כי הוא כולל עורמה ומרימה, או הוא איסור.

הנביא (עליו השלום) ציווה בעם מצרים מצווה מיוחדת, מסופר על ידי אם המאמינים אום סלאמה (ירצהו אללה) כי שליח אללה (עליו השלום) ציווה

(1) דייק אותו, אל-ביהקיב (אל-סונן אל-כוברא) מספר 18422.

(2) דייק אותו, אל-בוכארי ב "צחיח שלו מספר 1870".

(3) דייק אותו, אבו דאווד ב "סונן שלו מספר 21769".

במותו ואמר: "אללה אללה בקופטים במצרים, אתם תנצחו אותם ויהיו לכם עוזרים בדרך של אללה" (1).

סיפר מוסא אבן ג'וביר, אודות זקני אנשי אל-מדינה: כי עומר אבן אל-ח'טאב (ירצהו אללה) כתב אל הפקיד שלו במצרים, עמרו אבן אל-עאץ (ירצהו אללה): "דע עמרו כי אללה רואה אותך ורואה עבודתך, כי הוא, נעלה ונכבד, אמר בספרו: { ו ל ג ר ו ם ל נ ו א י מ א ם א ד ו ק } רוצה: כי לחקות בהם, ואתה עמך אנשי חסות, וציווה שליח אללה (עליו השלום) בהם וציווה בקופטים ואמר: "טפלו היטב בקופטים, כי להם חסות ורחם" ורחם שלהם: כי אמו של ישמעאל (עליו השלום) מהם, וכבר אמר (עליו השלום): "מי קיפח את בן ברית או העמיס לו הרבה מיכולתו, הרי אני יריבו ביום הדין", היזהר, עמרו כי שליחו של אללה (עליו השלום) יהיה לך יריב; כי מי יהיה יריבו ינצח אותו" (2).

והמתבונן בהיסטוריה רואה את אמת אמירתו של הנביא (עליו השלום), כי קיבל שם הקופטים של מצרים בברכה את הפותחים המוסלמים, וחיו איתם בביטחון ושלום; ותהיה מצרים בזה הניסיון ההיסטורי המוצלח בדו-קיום והשתתפות במולדת אחת בין בעלי דתות שונות.

כמו כן, בהיעדר ההגנה על הכנסיות ואיום אנשיה בניגוד למה נצטווה על ידי א-שרע

(1) דייק אותו, אל-טבראני ב, "אל-מועג'ם אל-כביר מספר 561", אמר אל-חאפץ' אל-הית'מי ב "מגמע אל-זואאד/16678: "ואנשיו אנשי אל-צחיח".

(2) ראה: כנז אל-עומאל, אל-מות קי אל-הנדי, מהדורת מוסד אל-רסאלה 5/760.

לקבלת חובה לשמור על חמישה דברים כל הדתות פה אחד הוסכמו על חובתן, והן: דתות, נשמות, ושכלות, והמקדשות, ואת הכספים, שהן חמש מטרות לא-שריעה.

ברור כי פעולות פליליות אלה תפיר את כמה ממטרות אלה שחייב לשמור עליהן, לרבות מטרת שמירת הנפש, הנהרג אזרח חף מפשע לא אשם, ויש לו נפש שמורה ואסור לפגוע בה וחייב לשמור עליה, ואללה קידש מעניין נפש בן-אדם, הוא אמר: { מי הורג אותו או שחיתות באדמה כאילו הוא הרג את כל האנשים , אם מדקלם אנשים הצילו את כל } (1).

בגין מעשים אלה יש רע רב, יש בו עיוות האמת עבור הסטריוטיפ של האיסלאם במזרח ובמערב, וחיזוק התדמית הכוזבת כי אויבי האסלאם מנסים לנטוע אותה בלבם של העולם והיא כי האיסלאם דת צמאה דם, וזו טענה ערומה מהאמת, ובזה תירוץ לכמה אויבים שמחכים להתערבות בעניינינו הפנימיים שלא בצדק.

אללה הורה להפריך את התירוץ המוביל לחילול את השם הקדוש של אללה, אף אם המעשה כשלעצמו מותר, אמר אללה: { אל לגדף את מי שהם מכנים אויב אללה יגדפו אללה בלי ידע } (2).

האימאם א-ראזי אמר: "האיה הזאת מצביעה על כך זה לא מותר לעשות בכופרים מה שעלול להבה אותם רוחק מהאמת, ומאיסה, כי אם הוא

(1) אלמאדה: 32.

(2) אל-אנעאם: 108.

מותר לעשות אותו הרי היה מותר להורה בכך, ואז לא יאסור מה שזכרנו,
ולא מורה ברחמלה עמם אצל התפילה כאומרו למושה והרון: } לדבר
איתו מעטה אולי זוכר או פחד { (1). זה אם המעשה

כשלעצמו מותר, כיצד אם המעשה אסור במקור?

והמסקנה: שהאיסלאם הוא שמירה על זכויות האחר והבטחת חיים כבודים
בקרב המוסלמים, כמו גם שמר על אתרי הפולחן, בנוסף גם להגן עליהן
מפני כל איום מערפל בדרישות האמנה של אזרחות, אין ספק כי הוראות
א-שרע אלה ציטטה ממנן מערכת המדינה המודרנית, על מנת לבסס את
עיקרון של דו-קיום, ולמלא את האמנה של אזרחות המפגיש את כל חברי
המדינה – ממוסלמים ואי מוסלמים תחת חוק אחד, שווים בו כולם,
וומבצעים את חובותיהם ותפקידיהם האזרחיים שווים בזכויות ובחובות,
ולאחר מכן כולם מרגישים את הערך של ההשתייכות למולדת,
ומשתתפים ביכולות השונות והכשרונות וההתמחויות בבניית מתקני
מדינה שונים.

וסוף תפילתנו, השיבח לאללה, ריבון העולמים.

(1) ראה: מפאתיח אל-ג'יב, מהדורת דאר אלכותב אל-

על מיה, 13 / 115.

התוכן

עמוד	הנושא	פ
3	הקדמה פרופ/ מוחמד מוח'תאר גומעה שר אל-אוקאף	1
6	הקדמה פרופ/ שווקי עלאם מופתי המדינה המצרית	2
12	ההגנה על הכנסיות ותפקידה בגילוי סובלנות אל-אסלאם פרופ/ מוחמד סאלם אבו-עאצי	3
26	ההגנה על הכנסיות תחת חסות אל-אסלאם פרופ/ עבד-אללה אנ-נג'אר	4
36	ההגנה על הכנסיות תחת חסות אל-אסלאם פרופ/ מוחמד אל-ג'באלי	5
41	ההגנה על הכנסיות תחת חסות אל-אסלאם פרופ/ מוחמד נביל ג'נאים	6
45	ההגנה על הכנסיות תחת חסות אל-אסלאם פרופ/ עבד אל-חלים מנצור	7
51	ההגנה על הכנסיות תחת חסות אל-אסלאם ד"ר/ מגדי עאשור	8
61	תוכן העניינים	9

מספר ההוצאה